

of the demographical history of Bulgaria, it is still in an early stage of its development as a separate domain in the historiography of our country. In order to overpass this stage and to reveal the perspectives in its development we determine the main future tasks for the researchers who would put their efforts in this research field.

Key words: historical demography, historiography, research of the demographic history of Bulgaria

РАЗВОДИТЕ СРЕД ХРИСТИЯНСКОТО НАСЕЛЕНИЕ ПО БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ ПРЕЗ XIX ВЕК

Даниела Ангелова¹

Статията разглежда един слабо проучен проблем в историко-демографските изследвания в България – разводите сред християните през XIX в. Информация за тях се открива в Кодексите на Търновската и Пловдивската митрополии и Протоколната книга на Хасковската българска църковна община. Представени са каноничните норми на Православната църква по отношение на брака и неговото прекратяване, както и предписанията на обичайното право и регистрирането им в изворите. Интерес представлява динамиката на разводите в Търновската митрополия за периода 1847–1878 г., като изясняването на причините за нея остава обект на по-задълбочено изследване.

Ключови думи: Историческа демография, разводи, християнско население, Османска империя

Проблемите, свързани с прекратяването на брака сред християните по българските земи през османския период, са сравнително слабо засегнати в историографията. Информация по тези въпроси може да се открие в изследванията на обичайното и каноничното право (Бобчев, 1896; Бобчев, 1919; Маринов, 1894; Николчев, 2006). Тази тема е слабо засегната при проучванията на се-

---

¹ Гл. ас. д-р Даниела Ангелова – секция „Икономическа и историческа демография“ в ИИНЧ – БАН
Адрес за контакти: dani_savova@yahoo.com

мейно-брачните отношения и намира отражение по-скоро при разглеждането на повторната брачност (Тодорова, 1983; Тодорова, 2002; Ангелова, 2013: 110–119). Разводът сред християнското население е разглеждан от С. Иванова, но авторката обръща внимание на разводите, разглеждани от кадиите и записвани в сиджали (съдебни регистри) (Иванова, 1992: 76–87; Иванова, 1996: 159–195; Иванова, 2001: 30–62; Ivanova, 2007: 153–200). Ценен източник за проучване на разводите сред християнското население представляват протоколните книги на православната църква. За съжаление този тип извори все още не са напълно проучени и много малко изследователи ги използват при проучването на тези проблеми (Владева, 2006: 218–237).

В настоящото изследване ще се направи опит да се представи разводът в няколко основни аспекта. От една страна, ще се обърне внимание на нормите за регулирането му от Църквата (каноничното право) и обичайното право. От друга страна, ще се направи опит да се покаже как тези правила са прилагани на практика по българските земи през 20-те – 70-те години на XIX в. Ще се потърсят причините за увеличаването на разводите в определени периоди и региони.

За да се разгледат така набелязаните проблеми в изследването са използвани Кондики на Търновската и Пловдивската митрополии, които са преведени от гръцки език и публикувани от Ив. Снегаров (Снегаров, 1935; Снегаров, 1936, Снегаров, 1937; Снегаров, 1949: 177–400). В тях може да се открие много ценна информация относно разводите по години и причините за тях. Ценна информация за брачните отношения сред християнското население се открива и в Протоколната книга на Хасковската българска църковна община (Димов, 2002).

В наличния изворов материал има сведения за 447 развода за периода 1819–1878 г., като концентрацията им е различна в различните територии и периоди. Документите от Пловдивската митрополия обхващат периода от 1819–1838 г. и в тях са регистрирани 29 бракоразвода (Снегаров, 1949: 177–400). Най-голям период на регистрация и най-много разводи са отбелязани в Кондиките на Търновската митрополия (Снегаров, 1935; Снегаров, 1937; Снегаров, 1937). За времето от 1847 до 1878 г. са регистрирани 410 развода и 4 разтрогвания на годежи. В протоколната книга на Хасковската българска църковна община, която започва да се води през 70-те години на XIX в. са отбелязани 9 развода и 15 разтрогвания на годежи (Димов, 2002). За съжаление в документите почти липсва информация за браковете сред християнското население през изследвания период и поради тази причина не може да се изчисли относителният дял на разводите спрямо браковете.

Тъй като бракът е бил църковен акт, разтрогването му е било обект на духовния съд, който прилагал каноничното право. Още от началото на османската власт тя не си поставя за цел да наложи своя семейно-брачен модел сред покорените народи. Те са възприемани като зимми (покровителствани) и на тях им се разрешава да следват старите си обичаи. Империята оставя разрешаването на брачните въпроси в компетенцията на Църквата (Pantazopoulos, 1967), но също така допуска „неверници“ да използват услугите на шериятската правна система. Бракоразводните дела се разглеждат от митрополита в присъствието на двамата съпрузи. Изключение се прави, ако единият от съпрузите е в неизвестност. Съдът бил длъжен да проведе собствено разследване и да потвърди достоверността на обвиненията чрез свидетели.